

rozlíšenie medzi CIVITAS A UNIVERSITAS, medzi spoločenstvom utváraným primárne uznávaním istého súboru pravidiel riešenia konfliktov a spoločenstvom, ktoré sa utvára na základe snahy o uskutočnenie istého zámeru. Je zrejmé, že konzervativizmus uprednostňuje spoločenstvá prvého typu.

Pri určovaní „paradigmy“ politického myslenia v poslednom štvrtstoročí významnú úlohu zohralo dielo F. A. Hayeka. I keď svoje základné myšlienky Hayek formuloval už v prvej polovici štyridsiatych rokov, reálny vplyv získava oveľa neskôr. Norman Barry rozoberá najprv Hayekovu sociálnu „ontológiu“ (rozlíšenie medzi nomos a taxis) a koncepciu poznania (zdôraznenie úlohy „lokálneho“, neobjektivistického poznania) a potom sa sústreďuje na analýzu trhu ako primeranej podoby koordinácie ľudskej činnosti v podmienkach „rozšírených“ spoločností. Veľa pozornosti venuje Hayekovej skepse voči demokracii ako vláde väčšiny, jeho obhajobe konštitucionalizmu. Hayekovo myslenie je i upozornením na nesamozrejmosť väzby medzi liberalizmom a demokraciou.

Autorom jednotlivých kapitol išlo predovšetkým o identifikáciu základných ideí jednotlivých mysliteľov, ako aj o to, ukázať, akými smermi sa rozvíjala diskusia a polemika okolo týchto ideí. Podarilo sa im načrtnúť plastický obraz súčasného politického myslenia. Obraz, ktorý možno korigovať, dopĺňať, ktorý však umožňuje orientovať sa v spleti súčasných myšlienkových iniciatív. I politické myslenie posledného desaťročia tohto storočia, čo ako „iné“, sa rozvíja nadväzovaním, často veľmi polemickým, práve na tie myšlienkové koncepcie, ktoré sú predstavené v recenzovanej knihe. Možno si len priať, aby sa táto kniha vo väčšom počte dostala aj do našich knižníc.

František Novosád

SPOZNANIE ZMYSLU SPOLUNÁLEŽITOSTI – NOVÁ PARADIGMA

F. CAPRA – D. STEINDL-RAST – T. MATUS: Wendezeit im Christentum (Čas obratu v kresťanstve). Bern, München, Wien, Scherz Verlag, 1991, 286 s.; anglický originál: A Sense of Belonging (Zmysel spolunáležitosti), 1991.

Viac ako dvadsať rokov trvajúce dialógy rozvíjané v esalenskom ústave v objatí kalifornskej prírody medzi takými osobnosťami, akými nesporne sú Aldous Huxley, Abraham Maslow, Fritz Peris, Buckminster Fuller, Stanislav a Kristína Grofovci, Alan Watts, Gregory Bateson, Charlotte Selverová, Joseph Campbell, Fritjof Capra a i., priniesli ďalšie svoje ovocie. V týchto tvorivých intelektuálnych stretnutiach stala sa centrálnou nielen otázka vzťahu človeka k človeku, ale aj človeka k celej prírode. V kontexte riešenia tohto problému sa podarilo od roku 1985 postupne priblížiť aj stanoviská kresťanského myslenia a myslenia New Age. K tomuto výsledku prispelo najmä objavenie a hlbšia reflexia paradigmy nového myslenia skúmanej v systémovej jednote a vzájomnej štruktúrálnej korešpondencii prírodných vied, filozofie a teológie.

Autori zhodne konštatovali, že vplyv starej paradigmy novovekého myslenia založenej na bezvýhradnej viere v ľudský rozum v súčasnosti slabne. Racionalistickú a mechanistickú paradigmu, tak úspešne rozvíjaná G. Galileim, R. Descartom, I. Newtonom a F. Baconom, ako aj patriarchalistickým hodnotovým myslením živým po tisícročia, postupne nahrádza nová, celostná, systémová a ekologická paradigma myslenia. Takéto myslenie charakterizuje:

posun od racionálnosti k intuitívnosti, od analýzy k syntéze, od redukovaného k celostnému a od lineárnych postupov k nelineárnym. Vo filozofii sa v tejto novej paradigme dostávajú do popredia dialogické, fenomenologické, systémovo-evolučné a transcendentálne prístupy. V tomto myslení je zvlášť dôležitý ekologický moment, ktorý je vlastne uplatnením celostno-systémového prístupu v oblasti živých systémov. V teológii sa tento moment prejavuje ako ekumenický. Ekologickým momentom sa totiž zdôrazňuje bytostná príslušnosť človeka k prírode (k Zemi i k celému vesmíru), zatiaľ čo ekumenickým momentom jeho príslušnosť k celku duchovnej kultúry.

Capra sa so svojimi partnermi v dialógu zamýšľa nad samotným dôvodom zmeny paradigmy. Autori objavujú v ľudskom myslení tzv. Janusov fenomén. Táto zásadná podvojnásť myslenia spočíva v tom, že myslenie sa prejavuje jednak ako potvrdzujúce sa v sebe samom, v svojej racionalite, a jednak ako potvrdzujúce sa iným, tým, čo ho presahuje a v čom sa napokon integruje. Sebapotvrdzujúci spôsob myslenia kategorizuje, rozdeľuje na časti, presne popisuje, jasne uchopuje a pod.; integrujúci spôsob naproti tomu tenduje k nazeraniu nelineárnych vzorov a k ich syntéze. Možno hovoriť aj o diskurzívnom myslení zodpovedajúcim mužskému princípu a o intuitívnom myslení zodpovedajúcim ženskému princípu. Starú paradigmu treba teda v novoveku chápať ako jednu z konkrétnych kultúrno-dejinných stvárnení sebapotvrdzujúceho myslenia, kým novú paradigmu ako nové, vyššie vývojové stvárnenie integrujúceho spôsobu myslenia. Dominantnosť sebapotvrdzujúceho, resp. integrujúceho spôsobu myslenia je teda základnou podmienkou utvorenia konkrétnej dejinnej paradigmy.

Autori ďalej dospeli vo svojom dialógu k záveru, že nové myslenie možno bližšie artikulovať pomocou piatich kritérií, z ktorých prvé dve sa vzťahujú na celok prírodných vied, filozofie a teológie a posledné tri na ich epistemológiu. Týmito piatimi kritériami je štruktúrovaná hlavná, tretia časť knihy. Prvá časť knihy sa venuje celkovej charakteristike skúmaných vied v novom chápaní, druhá časť súčasnej premene paradigiem a štvrtá časť sa venuje sociálnym implikáciám nového myslenia. Osobitnú pozornosť si zaslúži tretia časť.

Prvé kritérium spomedzi piatich spomínaných sa charakterizuje ako obrat myslenia od časti k celku, od partikulárnosti k univerzálnosti, resp. v teológii od Boha ako zjavenej pravdy ku skutočnosti ako Božiemu sebazjaveniu. V rámci starej paradigmy bolo možné v každom komplexnom systéme odvodiť dynamiku celku z vlastností jeho častí. V novej paradigme je vzťah častí a celku obrátený: vlastnostiam častí možno porozumieť len vzhľadom na dynamiku celku. Tak napríklad iba z poznania evolúcie kozmu možno porozumieť evolúcii jeho regiónov, ako aj samotným jeho regiónom. Iný príklad: z nahliadnutia systémovo-evolučnej dynamiky poznávania možno spoznať to, čo je teoreticko-poznávacou pravdou, a aký je jej zmysel. V teológii v zmysle starej paradigmy poskytovala zjavenú pravdu celá suma dogiem. V novej paradigme zmysel jednotlivých dogiem možno pochopiť len z dynamiky zjavenia ako celku, ktoré je jediným celostným dňaním.

Druhé kritérium je charakterizované obratom od štruktúry k procesu, resp. od Božieho zjavenia ako bezčasovej pravdy k zjaveniu ako dejinnej manifestácii. V starej paradigme boli rozhodujúce základné štruktúry, sily, mechanizmy, princípy, elementy a pod., ktorými sa tieto štruktúry integrujú, čím začína proces. Podobne v teológii rozhodujúci bol statický vzťah nadprirodzených právd zjavených Bohom, zatiaľ čo samotný dejinný proces, v ktorom sa zjavil Boh, sa chápal ako niečo druhoradé. Naproti tomu v novej paradigme prírodovedy a filozofie každá štruktúra je manifestáciou procesu pôsobiaceho v jej základe, procesu, ktorý v konečnom dôsledku treba chápať ako bytostný a evolučný. V teológii je zasa dynamický proces spásnych dejín ako taký jednou veľkou pravdou sebamanejstujúceho Boha.

Tretie kritérium sa charakterizuje ako obrat od „objektívnej“ vedy k „epistemickej prírodovede“, resp. k filozofii či teológii ako procesu poznania. V starej paradigme sa veda chápe ako objektívna, nezávislá od skúmateľa, veriacého či od samotného procesu poznávania. V novej paradigme prírodovedy je epistemológia popisom fenoménu prírody, je jej integrál-

nou súčasťou. Do filozofie a teológie treba zahrnúť i nepojmové cesty poznávania – intuitívne, citové a v teológii aj mystické. Teda poznávanie ako celok s rozličnými formami poznania je integračnou súčasťou filozofie i teológie.

Štvrté kritérium je charakterizované ako obrat od myšlienkovej stavby k štruktúre ako metafory poznávania. V starej paradigme sa prírodoveda, filozofia i teológia budovali ako stavba pozostávajúca z fundamentálnych zákonov, princípov, elementov a pod. V novej paradigme je touto základnou metaforou štruktúra a skutočnosť sa chápe ako sieť súvislostí. Naše porozumenie skutočnosti je teda štruktúrnym dynamickým systémom bez hierarchie a bez základov. Tak vesmír sa chápe ako dynamický proces a samotné prvky v štruktúre tohto procesu sú jeho funkciou. Filozofické a teologické tvrdenia tvoria vlastne štruktúru rozličných pohľadov na skutočnosť. V takejto štruktúre každý pohľad sprostredkuje nahliadnutie pravdy. Z toho ďalej vyplýva, že nemôže existovať jediný filozofický alebo teologický systém, záväzný pre všetkých.

Piate kritérium sa chápe ako obrat od racionálne uchopiteľnej pravdy k aproximatívnej pravde participujúcej na tajomstve. Stará paradigma spočívala vo viere v istotu vedeckého poznania, čo sa premietlo do tvorby súm, kompendií a učebníc záväzných pre všetkých. V novej paradigme sú všetky pojmy a vedecké teórie iba aproximáciami, ktoré možno v určitom štádiu vývoja poznania falzifikovať. Vo filozofii a teológii každá takáto aproximácia sa doplňuje presvedčením či vierou, ktoré ich presahujú, čím takéto poznanie nadobúda vyšší stupeň záväznosti.

Uvedené dielo je neobyčajne podnetným moderným dialógom a mal by si ho prečítať každý vedec, filozof i teológ. Dielo otvára širší priestor aj pre dialóg kresťanského myslenia s myslením Východu.

Ján Letz

ČESKÁ FILOZOFIE TOHOTO STOLETÍ

Kapitoly z dějin české filosofie 20. století (Red. Jiří Gabriel). Brno, Masarykova univerzita 1992, 196 s.

Pelčivě graficky upravená kniha svým zjevem vůbec nenapovídá, že jde o skriptum, určené především posluchačům filosofie. Proč je vhodné a významné na ni upozornit, ačkoli to u „pouhých“ studijních pomůcek nebývá zvykem?

Jednak je to pro samo téma, nepochybně v celkovém pohledu poměrně málo ve filosofické literatuře frekventované, jednak pro pokus o opravdu objektivní přístup, zbavený ideologických předsudků i jednostranností určité výchozí filosofické pozice. Jsou sice monografické práce zabývající se důkladněji tímto obdobím české filosofie (Král, Kratochvíl, Mácha, Popelová, Rádl a j.), ale zabírají časově maximálně do roku 1948, zatímco *Kapitoly* ... končí rokem 1989. Neobvykle velký počet sedmnácti autorů (nejen z brněnské filosofické fakulty a jiných tamních pracovišť, ale i z Prahy) soustředil hlavní redaktor Jiří Gabriel k vypracování stručného a přehledného „prvního uvedení“ do dané problematiky, které poskytně studentům (ale i celé mladé generaci našich filosofů) základní faktografické údaje a všeobecně přijímané charakteristiky, současně je však i podnítí k dalšímu studiu, neboť ukazuje, či jen naznačuje, co vše je dosud nejasné a nezpracované.

Práce zahrnuje problematiku pouze české filosofie, není tu tudíž zachycen celý vývoj filosofie v Čechách (např. filosofie německé) a v Československu (o slovenské filosofii je jen